

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha

Band: 1 (1927)

Rubrik: Diversa

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

II.

Jeu vivel flot e bein
Ed senza bia quitaus.
Sun loschs sco in pulein
Ed hai mai n'in ruaus.
Attachel pign e grond;
Negin ei, sco jeu, retg.
Bia larmas en in onn
Ein miu tribut e dretg.

III.

Has ti mei instradau,
Vul ti mei gudignar.
Has ti mei gudignau,
Has ti ca mei, miu car!

IV.

Tgei ama scadin pli fetg che la veta
E tema pli fetg che la mort?

Tgei ha in pupratsch de gronda valeta?
Tgei spend'il ranver per il sport?
Tgei spargn'il levsenn en persuna?
Tgei fan ils Chines a Glaruna?
Uss mira, pertratga; mo anflas ti nuot:
Lu sappies, la mar drova pli ch'in daguot!

V.

Las nialas sin miu tgau antruras
S'alzavan loschamein;
Tschupials de giuvna fegl'e fluras
Ornavan mei schi bein.
Uss, scutschinadas e burridas,
Sestorschan tochen plaun;
Pertgei las femnas, las futidas,
Han mei savens en maun.

Diversa.

Il fimar tubac.

Columbus che ha descuvretg l'America (1492) ha viu, co ils habitonts de quella tiara fimavan rollas cilindricas ded ina jarva nunenconuschenta, zugliada en feglia de terc. Els numnavan quella jarva tabaco. Entras glied ord la suite dil grond descuvrider ei il tubac gleiti vegnius importaues ella Europa. Igl emprem han ins cultivau la nova plonta sco medischina ed jarva quasi miraculosa e duvrava ella principalmein per trer. Entuorn la mesadad dil 16. tschentaner han matros spagnols e colonists engles importaues ord Virginia (America settentrionala) l'isonza de fimar tubac tier nus. Il capitani Sir Walter Raleygh, che haveva viu curch'el ha descuvretg la Virginia, co ils Indians cultivavan il tubac generalmein, duei esser staus igl emprem tubacheder ella Engheltiara. Cu Raleygh ha fimau per l'empremagada en sia combra de studi, — aschia vegn ei raquintau, — seigi siu fideivel survient currius a clamond per agid ord la stanza, vesend co il fem culava ord bucca e nas de siu patrun e cartend ch'il tgau de quel hagi pegliau fiug. All' entschatta dil 17. tschentaner fimavan ins generalmein ell' Europa malgrad ils perpart rigurus scammonds relaschai per dismetter quella nova disa. Il pli rigurus ein ins passaus en ella Russia encunter il fimar tubac. Leu vegneva ei semplamein tagliau giu il nas als tubacheders gliez temps, pervia de lur „demanar infernal“.

Oz il di ei il fimar tubac serasaus ora dapertut. Fimar moderadamein dat beinduras buca bia donn agl organismus cumpleinamein sviluppau. Encuntercomi fa ei segiramein donn ad in organismus giuven, aunc buca carschius ora, e duess

el leu en interess della sanadad vegnir evitaues dal tut.

Il moviment dellas alas d'ina mustga: Las mustgas de casa, che produceschau il tun F cun lur rueida, mumentan lur alas 20100 gadas per minuta, ni 355 gadas per secunda. Igl aviul cun 440 fridas dellas alas per secunda dat en il tun A. In aviul staunchel cun mo 330 fridas dellas alas per secunda dat en il tun E.

Fontaunas caudas (termas). En biars loghens sin la surfatscha della tiara, principalmein en contradas vulcanicas, neschan ord gronda profunditad fontaunas caudas. Lur aua ei bein savens buglienta. Atras cavas e sfendaglias ella greppa vegn ella entochen tier la crusta della tiara, penetrescha quella e seglia savens cun gronda pressiuon schi ault sco in clutger.

Las fontaunas caudas meinan savens fetg custeivlas gredienzas mineralicas cun ellas. Già ils Romans savevan apprezziar la forza medegonta de talas fontaunas. A Roma ed en auters loghens anflan ins aunc oz restonzas de semegliants cundrezs de far bogn. Teofrast Paracelsus, in perdert svizzer dil 16. tschentaner, ei staus igl emprem che ha intercuretge exactamein igl effect sanitaric dellas fontaunas caudas e precisau las gredienzas chemicalas dellas auas mineralas. El ha aschia dau l'iniziativa per l'elaboraziun scientifica per la scienza sur las curas ded aua. — En Svizzeria dat ei in entir diember fontaunas caudas renomadas, per ex. a Faveras, Baden, S. Murezi etc.

Nua fuss igl um? Dama, che plaida avon ina gronda rudunonza sur ils dretgs dellas femnas, cun entusiasmus: „Jeu damondel vus, nua fuss igl um, sche la femna fuss buc?“ Ella fa ina pausa. Cheu selai ina vusch ord il publicum udir: „El paradis.“

Pitg-pètg: Ella (irritada): „U ch'ins carezescha in l'auter, ni ch'ins va dapart! El (tut ruasseivels): „Sche va dapart!“

Pren petg e pala, cava tez,
Lavur de purs dat niebel pèz.

Tgi che ha bi fil, fa biala teila.
Cun il curom dils auters fan ins bugen curegias ladas.
A tgi che sa buca tgei far, dat il giavel lavur.

Lìgnar il dí che zatgi ei naschius: Ins lai dublegiar il dil meins che enzatgi ei naschius, dumbrar vitier 5 e multiplicar quella summa cun 50 e lu aunc metter vitier il diember dil meins. Sin quei lai ins dir la summa e tila giu (subtrahescha) per sesez 250. Lu dat l'emprema cefra dil rest, ni las duas empremas cefras de quel, sche il diember ha 4 postas, il di dil meins, ferton che la davosa ni las duas davosas datan en il meins. Per ex.: Enzatgi ei naschius ils 18 d'october. $18 \times 2 = 36 + 5 = 41$, $41 \times 50 = 2050$, $2050 + 10 = 2060$, $2060 - 250 = 1810$. Pia ils 18 ei il di ed ils 10 ei il meins.

Lìgnar ina cefra. Per lignar ina cefra drovan ins certas tabellas, aschinumadas cartas de „far striegn“, cun adattadas retschas aritmeticas. Tgi ch'enconuscha buca lur diever, mudregia adumbatten sia testa, per lignar ina cefra cun agid dellas tabellas. Per saver far diever pli cumadeivel dellas tabellas, scrivan ins las cefras sin ina carta (de viseta), mintga tabella per seseza. Ha enzatgi patertgau ina cefra entochen 100, e vul in auter lignar ella, sche muossa quel agl emprem scadina carta per seseza, e damonda, sche la cefra seigi sin quella. Dallas cartas che contegnan la cefra patertgada, vegnan las cefras sissum el cantun seniester summadas. La summa dat en la cefra patertgada. Pli cumadeivel e ch'ei croda si pli pauc, fan ins l'addiziun el mument, che las cartas vegnan dasadas anavos e buca pér il davos.

A.				B.				C.			
1	27	53	79	2	27	54	79	4	29	64	79
3	29	55	81	3	30	55	82	5	30	55	84
5	31	57	83	6	31	58	83	6	31	60	85
7	33	59	85	7	34	59	86	7	36	61	86
9	35	61	87	10	35	62	87	12	37	62	87
11	37	63	89	11	38	63	90	13	38	63	92
13	39	65	91	14	39	66	91	14	39	68	93
15	41	67	93	15	42	67	94	15	44	69	94
17	43	69	95	18	43	70	95	20	45	70	95
19	45	71	97	19	46	71	98	21	46	71	100
21	47	73	99	22	47	74	99	22	47	76	—
23	49	75	—	23	50	75	—	23	52	77	—
25	51	77	—	26	51	78	—	28	53	78	—

D.				E.				F.			
8	28	56	76	16	28	56	84	32	42	52	62
9	29	57	77	17	29	57	85	33	43	53	63
10	30	58	78	18	30	58	86	34	44	54	96
11	31	59	79	19	31	59	87	35	45	55	97
12	40	60	88	20	48	60	88	36	46	56	98
13	41	61	89	21	49	61	89	37	47	57	99
14	42	62	90	22	50	62	90	38	48	58	100
15	43	63	91	23	51	63	91	39	49	59	—
24	44	72	92	24	52	80	92	40	50	60	—
25	45	73	93	25	53	81	93	41	51	61	—
26	46	74	94	26	54	82	94	—	—	—	—
27	47	75	95	27	55	83	95	—	—	—	—

G.			
64	69	74	79
65	70	75	80
66	71	76	81
67	72	77	82
68	73	78	83
84	89	94	99
85	90	95	100
86	91	96	—
87	92	97	—
88	93	98	—

Tgei gida la finala tutta perdertadad?

Il renomau scribent Sheehan raquenta en in de ses romans, co in filolog (perdert els lungatgs) ei ius inagada tras il marcau de Dublin visitond il quartier dils paupers. Casualmein ei quel arrivaus tier ina dunna, che sesanflava sin pugn de mort. Siu letg era ina bisacca de strom; sper ella sesanflava, sco sch'ei fuss formau ord tschera, siu affonet morts, ferton ch'il planschiu mussava fastitgs ded aua, ch'ins haveva spons ualti ferm. Il bab haveva aunc spert battegiu igl affon, sco la mumma haveva giu cumandau, avon ch'el cuori naven e clomi per agid.

Entrond igl jester en stiva, ha la dunna dumandau schebein quei seigi il miedi. „Na“, ei stau la risposta, „mo quel arriva en cuort.“ „Bien“, ha la paupra malsauna suspirau, „lu roghien cun mei, che Niessegner laschi buca murir mei en mes puccaus.“ Il filolog ei staus en schenuglias, ha recitau dad ault il s. rosari, entochen ch'il spiritual e miedi ein arrivai. — „Dieus paghi,“ ha la moribunda detg da bass, „ussa sundel jeu ruasseivla.“

„Jeu damondel,“ aschia concluda il perdert sia historia, „tgei havess ei gidau mei, gie aunc dapi, tgei havess ei gidau la paupra dunna, sche jeu havess raquintau ad ella tut quei che jeu hai studegiu ed empriu tier ils gronds poets ed orateurs dil pievel grec e roman, ne tut quei che jeu hai studegiu els differents systems della filosofia? Nuot, meins che nuot!“

X.

Educhescha tü affon de complenir fideivlamein sia obligaziun.

La ver Paid dil plaid: „ Sulet il comple-
nir fideivlamein sias obligaziuns fa il car-
stgaun ventireivels“, vesa mintgin en e negin
che snega quei. Veramein ventireivels ei mo
quel, il qual stat en la dretga relaziun cun
Diu e cun siu proxim, che viva en pasch,
quel al qual sia conscienza betta avon nuot,
cun in plaid, quel che complenescha adina
ed encunter mintgin sia obligaziun.

La via che meina tier il complenir fidei-
vlamein sia obligaziun senumna: „Sco da
giuven, aschia da vegl.“ Quei prover-
bi cloma tier als geniturs: Leis vus, che
vies affon compleneschi pli tard fideivlamein,
conscienzusamein e cun legherment sias
obligaziuns en sia veta e daventi ventireivels
per questa e l'otra veta, sch'endisei el de
complenir exactamein sias obligaziuns da pign
ensi. Surschei ad el pintgas occupaziuns, che
corrispundan a sia vegliadetgna ed a sias
forzas, ch'el ha de complenir mintga di, ne
duront in temps fixau; surschei ad el pin-
tgas obligaziuns, allas qualas el ha de vegnir
suenten da sesez ano, sinaquei ch'el empen-
di da giuven ensi de seoccupar, de dar adatg
e de purtar la responsabilitad. Mo trasora
cumandar e perdegar als affons, quei vala
pauc ne nuot; els ston vegnir teni vitier practi-
camein vid quei ch'ins muossa e camonda
ad els.

Differents educaturs cusseglian e preten-
dan, ch'ins eduqueschi igl affon il meglier
tier il tschaffen de luvrar e de complenir sia
obligaziun, sch'ins surlaschi a siu quitau en-
zatgei vivent, per il beinstar dil qual mo

el ha de mirar sisu, naturalmein sut con-
trolla, per ex. in utschi, in gat, las gaglinas
ni schiglioc enzatgei semegliant. Il pign
animal, che sto vegnir pervesius di per di,
pretenda da siu pign protectur e possessur,
ch'el detti adatg ed hagi tut quitau. Persuenter
remunerescha igl animalet siu patrun cun
fideivla attaschadadad. La perschasiun,
l'idea, ch'il bein-ni malesser d'ina creatiretta
dependi dad el, da sia premura, ch'el seigi
responsabels persuenter, leventa en igl affon
il sentiment d'obligaziun, quitau e gida
d'arrivar sin sesez.

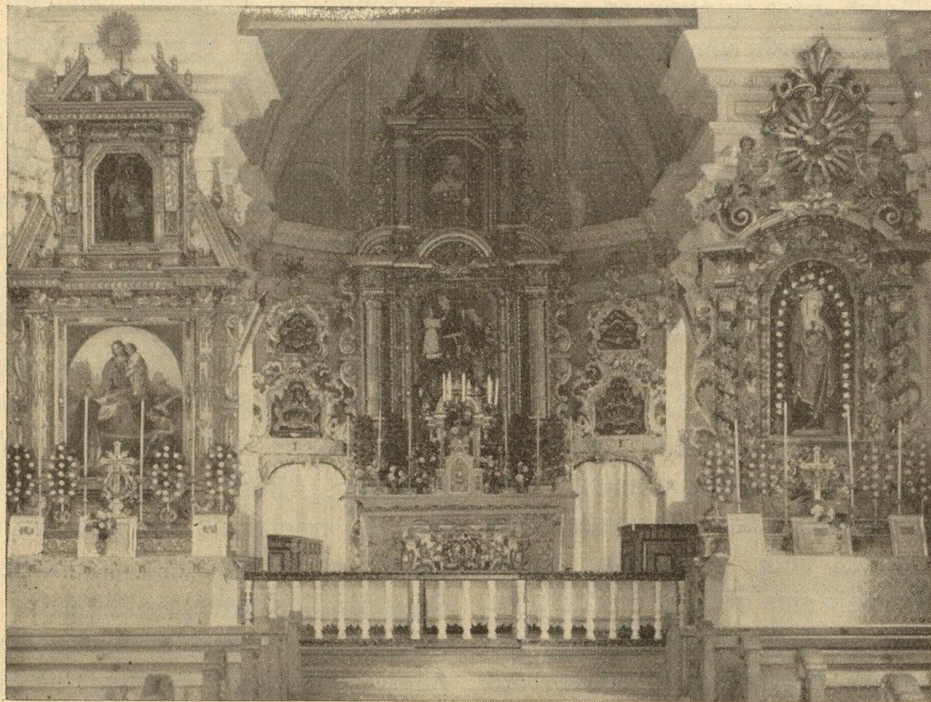
La caussa ha dasperas aunc in auter
avantatg. Affons, che vegnan endisai da pign
ensi de tractar ils animals cun migeivladad,
ein da rar crudeivels, maltschecs ne crius.
Baul fan ins attents els de buca mudergiar
ils animals, quei seigi enzatgei mitgiert, nun-
dueivel. E duess l'inclinaziun tier talas cru-
deivladads reger en igl affon, sche vegn
ei ad esser lev de supprimer e de ragischar
ora tala els giuven onns. Quei sto denton
daventar radicalmein; pertgei tgi che sa mu-
dergiar in pauper animal, il qual sa buca
seriscuder, tgi che sa mirar tier quei senza
compassiun, quel ha in schliet cor ed ei ha-
bels aunc tier outras perversas caussas. In
affon denton, ch'ei vegnius educaus tier com-
pissiu e migeivladad, sez encunter il pli
pupratsch e petschen animalet, s'enclina franc
tier la biala vertid de misericordeivla e carezia
encunter il proxim e vegn mai ad esser
habels de semussar crius e maltschecs en-
cunter in carstgaun.

La baselgia de Caverdìras.

Igl altar grond, dedicaus a s. Antoni, ei baghegiaus en stil baroc (17.—18. tschentaner). El medem stil ei era igl altar seniester lateral baghegiaus. Igl altar dretg lateral ei denton

sin teila. Il maletg sisum gl'altar grond representa la ss. Trinitad e la coronaziun de Nossaduna. El ei malegiaus dad in cert S. F., scadin cass, sco P. Notker manegia,

già en stil rococo, in'enzena, che quei altar pudess esser baghegiaus pli tard. La baselgia ei, sco ils dus altars menzionai, baghegiada en stil baroc. Igl altar grond aveva igl εμπrem in maletg de s. Antoni

Sigisbert Frey de Muster, il medem che ha malegiau ils 1703 il marteri de s. Vigeli a Sedrun. Il maletg porta l'arma dils Monns (ina mesa-glina) e l'inscripziun: „Str. Simon Monn, Gewester Geschworner zu Disentis“.

—≡ Garnins. ≡—

La moda e maniera co ins dat, vala pli bia, che quei ch'ins dat.

Scadin vul meglierar sia posiziun, mo paucs sesez.

Biala sentenza e sabia doctrina, buca mo teidla, de far la festgina! —

Uras de dolor e miseria, quei emblida, denton quei ch'ellas han mussau, quei buc

emblida.

Gronds umens selaudan buc.

Mintgin ha sia roda, tgi che crei buca, ha duas.